

५.८ कुष्ठरोग निवारण तथा अपाङ्गता व्यवस्थापन कार्यक्रम

पृष्ठभूमि

कुष्ठरोग परापूर्व काल देखि नै जनस्वास्थ्यका प्रमुख समस्याको रूपमा रहेको छ। कुष्ठरोग प्राचिनकाल देखि नै मानव समाजमा परिचित हुँदै आएतापनि सन् १८७३ (वि.स. १९३०) मा नर्वेका बैज्ञानिक डा गेरहार्ड हेनरिक आर्मर ह्यान्सन (Dr. Gerhard Henrik Armauer Hansen) ले यस रोगको किटाणु पत्ता लगाएका थिए। त्यसैले यस रोगलाई ह्यान्सनस डिजिज (Hansns's Disease) पनि भनिन्छ। विश्वमा शारीरिक अपाङ्गता बनाउने रोगहरु मध्ये यो पहिलो स्थानमा पर्दछ। यस रोगको विरुद्ध प्रभावशाली औषधिको प्रयोग भै रहेतापनि विरामीहरुले रोग लुकाउने र समयमै उपचारका लागि सम्पर्कमा नआउने कारणले गर्दा यो रोग एउटा सामाजिक रोगको रूपमा चुनौतीका साथ विद्यमान रहेको छ। नेपालमा वि.स. २०६६ माघ १० गते कुष्ठरोग निवारण भएको घोषणा गरिएको थियो। यो रोग निवारणको स्थितिलाई निरन्तरता दिनका लागि सबै स्वास्थ्य संस्थाबाट निःशुल्क रूपमा एम.डि.टी. उपचार सेवाका साथसाथै चेतनामुलक कार्यक्रम समेत सञ्चालन गरिदै आएको छ। विरामी जहाँ निदान भएतापनि जुन जिल्लाको विरामी हो सोहि जिल्लाबाट अभिलेख तथा प्रतिवेदन गर्ने व्यवस्था अनुसार विरामीको विवरण सोहि जिल्लामा पठाउने गरिन्छ जसले गर्दा जिल्लामा कुष्ठरोगको प्रिभ्यालेन्स दर कति छ भन्ने यकिन गर्न सजिलो हुन्छ।

आ.व. २०७९/८० मा कुष्ठरोग सम्बन्धि सञ्चालित क्रियाकलापहरु

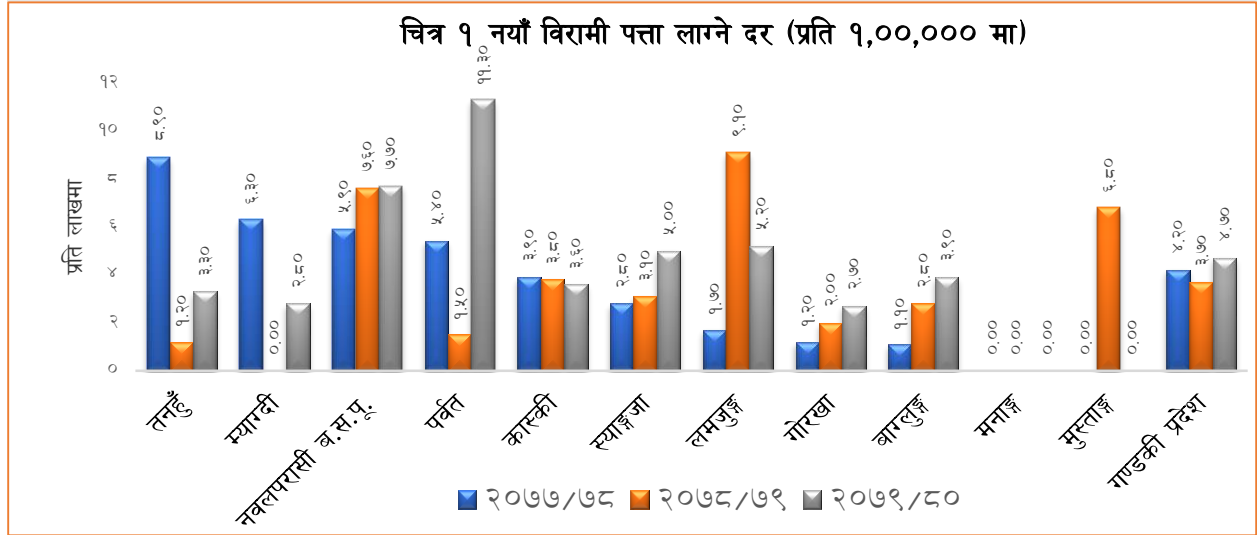
- जिल्ला अस्पताल, प्रा.स्वा.के. स्वा.चौ., नगर स्वास्थ्य केन्द्र, सामुदायिक स्वास्थ्य इकाई, आधारभुत स्वास्थ्य केन्द्र तथा अन्य स्वास्थ्य संस्था अन्तर्गतका स्वास्थ्य संस्थाहरुबाट नियमित जाँच निदान र उपचार सेवा सञ्चालन।
- पत्ता लागेका र उपचारमा रहेका कुष्ठरोग विरामीहरुको घर तथा छिमेकीहरुको सम्पर्क जाँच गर्दै आएको।
- कास्की जिल्लामा रहेका प्रदेश एवं स्थानिय तहमा रहेका सरकारी अस्पतालमा कार्यरत चिकित्सकहरुलाई ५ दिनको अपाङ्गताको शिघ्र पहिचान तथा उपचार व्यवस्थापन सम्बन्धी तालिम सञ्चालन भएको।
- विभिन्न जिल्लाहरुबाट कुष्ठरोगको जटिलता तथा अशक्त अवस्थाका विरामीहरुलाई विभिन्न जिल्लाहरुबाट प्रेषण भै आएका कुष्ठरोग विरामीहरुलाई प्रदेशको एकमात्र प्रेषण केन्द्र हरियो खर्क अस्पतालबाट यातायात खर्च प्रदान गरिएको।

- कुष्ठरोग बारे समुदायमा जानकारी दिन र कुष्ठरोग विरामी एवं प्रभावित व्यक्तिहरुलाई सम्मान र उत्प्रेरणा दिनको लागि विभिन्न चेतनामुलक कार्यक्रमहरु गरी विश्व कुष्ठरोग दिवश मनाईएको ।
- कुष्ठरोगको बढि चाप भएको गण्डकी प्रदेशको तराईको एकमात्र जिल्ला नवलपरासी बर्दघाट सुस्ता पुर्वमा विगत १० वर्ष देखिका विरामीहरुको तथ्याङ्क हेरी सबैको सम्पर्क परिक्षण गरि Leprosy Post Exposure Prophylaxis कार्यक्रमलाई निरन्तरता दिईएको ।

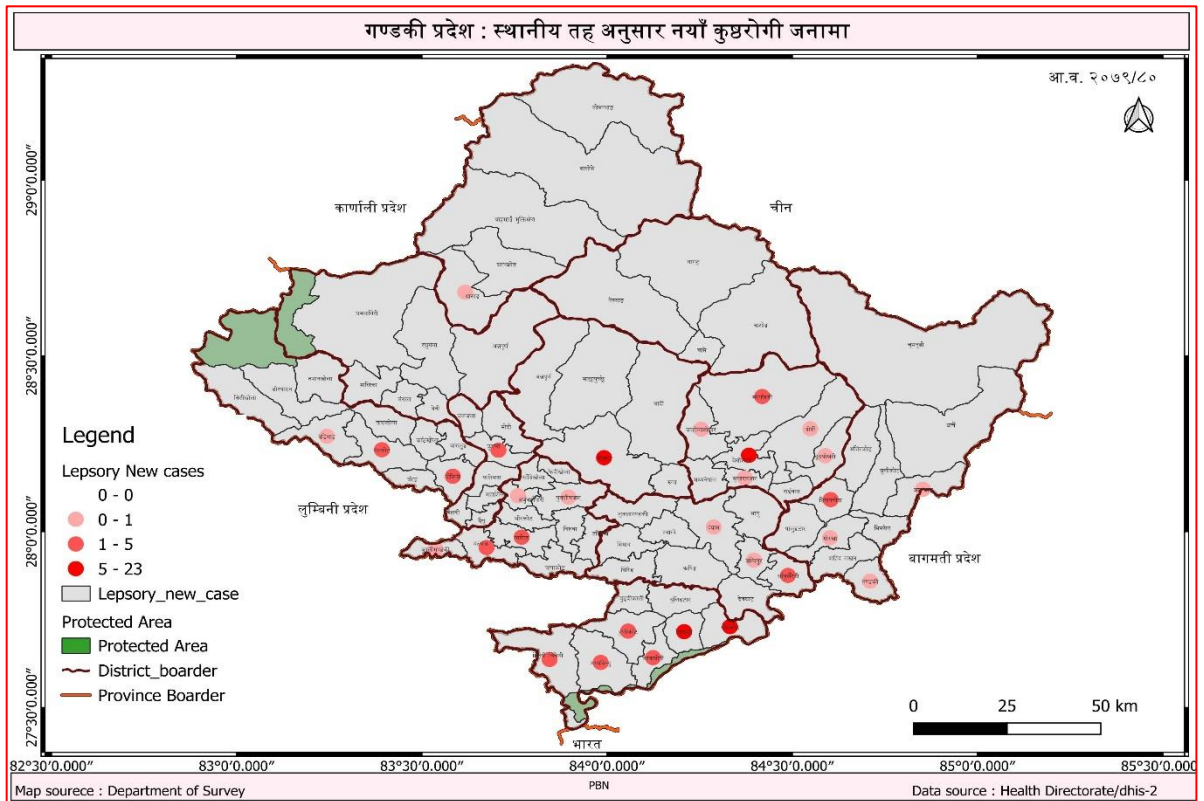
कुष्ठरोग कार्यक्रमका प्रमुख उपलब्धीहरु

- विभिन्न स्वास्थ्य संस्थाहरुबाट यस आर्थिक वर्षमा ११५ जना एम.बी. र ४ जना पि.बी. गरी जम्मा ११९ जना कुष्ठरोगका नयाँ विरामीहरु, रिल्याप्स एम.बी. २ जना, पुनः उपचारमा एम.बी. ४ जना र अन्यत्रबाट प्रेषणभै आएका एम.बी. ० जना गरी यस वर्ष १२१ एम.बी. र ४ जना पि.बी. गरी जम्मा १२५ जना कुष्ठरोगका विरामीहरु पत्ता लागि उपचारमा आएका छन
- नयाँ कुष्ठरोग विरामीहरु मध्ये एम.बी. ३ जना १४ वर्ष मुनिका बच्चाहरु र ३७ जना एम.बी. र ३ जना पि.बी. गरी जम्मा ४३ जना महिला कुष्ठरोगका विरामीहरु पत्ता लगाई उपचार गरियो ।
- अपाङ्गता भएका कुष्ठरोगका विरामीहरुलाई हरियो खर्क अस्पतालबाट विरामीको आवश्यकताको आधारमा अर्थोसिस (Orthosis), प्रोथेसिस (Prosthesis), MCR Insole, जुता, प्रोथेसिस मर्मत गरी सामग्री वितरण गरिएको थियो ।
- उपचारगरी रहेका कुष्ठरोग विरामीमा Complication भै प्रेषण भएका र नयाँ उपचार लिन आएका कुष्ठरोगका विरामीहरुलाई हरियो खर्क अस्पतालबाट यातायात खर्च उपलब्ध गराईएको
- उपचारमा रहेका कुष्ठरोगका विरामीहरुको घरपरिवार र छिमेकीहरुको सम्पर्क परिक्षण सम्बन्धीत स्वास्थ्य कार्यालयहरु र हरियोखर्क अस्पतालबाट संचालन गरिएको थियो ।
- नवलपरासी बर्दघाट सुस्ता पुर्वमा गत आ व मा LPEP कार्यक्रम सम्पन्न गरिएको र यस आव मा पनि निरन्तरता दिईएको थियो । विगत १० वर्ष अघि देखि दर्ता भै उपचारबाट मुक्त भएका र हाल उपचारमा रहेका कुष्ठरोग विरामी (Index Leprosy Cases) हरुको सम्पर्कमा रहेका परिवारका सदस्य छिमेकी र अन्य सम्पर्कमा रहेका व्यक्तिहरुको सम्पर्क परिक्षण गरिएको थियो । LPEP कार्यक्रम अन्तर्गत एकमात्रा Rifampicine औषधी खुवाईएको थियो ।
- अपाङ्गता सम्बन्धी तथ्याङ्कहरुको एकिकृत स्वास्थ्य सुचना प्रणालीमा समावेश गरी ५० शैया भन्दा बढि भएका अस्पतालहरुबाट सो प्रतिवेदन गर्ने गरिएको ।

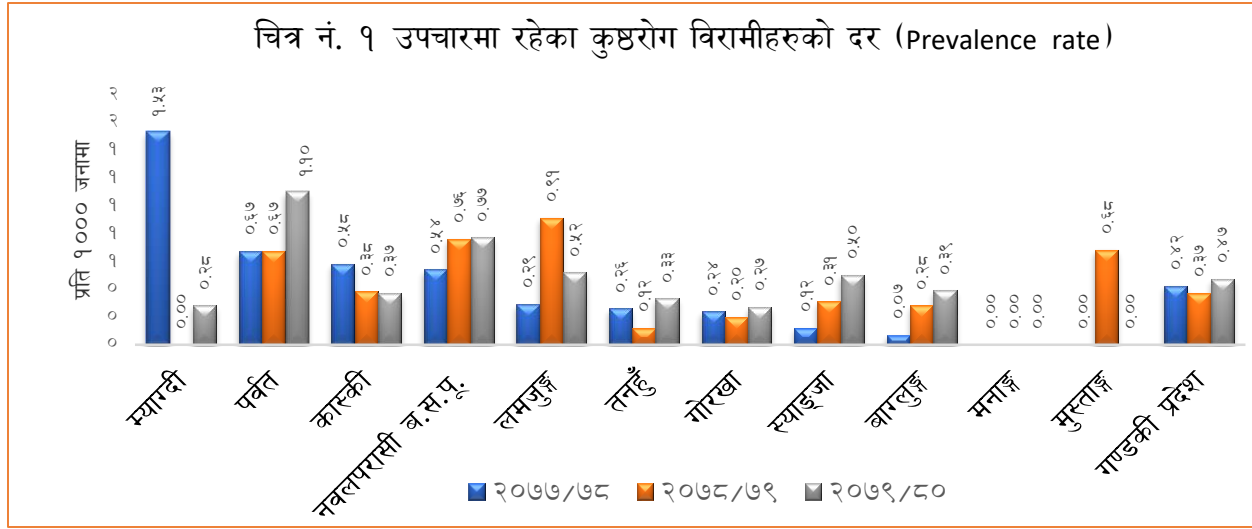
नयाँ विरामी पत्ता लाग्ने दर (Leprosy New Case Detection Rate)

आ.व. २०७९/८० मा गण्डकी प्रदेशमा कुल १२५ जना (२१२ जना MB र ४ जना PB) नयाँ कुष्ठरोगका विरामी पत्ता लागेका छन् जस अनुसार नयाँ विरामी पत्ता लाग्ने दर ३.७० जना प्रति लाख जनसंख्यामा हुन आउँछ । जिल्ला अनुसार हेर्दा सबै भन्दा बढी पर्वत जिल्लामा ११.३० जना प्रति लाख जनसंख्यामा छ भने मनाङ्ग जिल्लामा बिगतका तीन वर्ष देखि नयाँ विरामी फेला परेका छैनन् ।

उपचारमा रहेका कुष्ठरोग विरामीहरूको दर (Leprosy Registered Prevalence Rate)

नेपालबाट कुष्ठरोग मिति २०६६ साल माघ १० गते निवारण भएको घोषणा गरिएको थियो । सो मिति भन्दा अघि देखि हाल सम्म गण्डकी प्रदेश कुष्ठरोग निवारणको अवस्थामै छ । आ.व. २०७९/८० मा गण्डकी प्रदेशमा कुष्ठरोगको Prevalence rate ०.४७ जना प्रति दश हजार रहेको छ जुन गत आ.व. भन्दा केहि बढेको देखिन्छ । जिल्लागत रुपमा हेर्दा १० ओटा जिल्लाहरू कुष्ठरोग निवारणको अवस्थामा रहेका छन् ।

तालिका नं. १ नयाँ कुष्ठरोग विरामीहरु मध्ये बच्चा, महिला, एमबी तथा अपाङ्गताको श्रेणीको अनुपातको अवस्था

जिल्ला	नयाँ विरामीहरु मध्ये बच्चा (१४ वर्षमुनि) को अनुपात			नयाँ विरामी मध्ये महिलाको अनुपात			नयाँ विरामीहरु मध्ये एम.बी. विरामीको अनुपात			नयाँ विरामीहरु मध्ये अपाङ्गताको श्रेणी २ को अनुपात		
	२०७७/७८	७८/७९	७९/८०	२०७७/७८	७८/७९	७९/८०	२०७७/७८	७८/७९	७९/८०	२०७७/७८	७८/७९	७९/८०
गोरखा	०.०	०.०	०.०	३३.३	२०.०	२८.६	१००.०	१००.०	१००.०	०.०	०.०	०.०
मनाङ्ग	०.०	०.०	०.०	०.०	०.०	०.०	०.०	०.०	०.०	०.०	०.०	०.०
मुस्ताङ्ग	०.०	०.०	०.०	०.०	०.०	०.०	०.०	१००.०	०.०	०.०	०.०	०.०
म्याग्दी	०.०	०.०	०.०	४२.९	०.०	०.०	१००.०	०.०	१००.०	१४.३	०.०	०.०
कास्की	८.७	१३.०	४.५	४३.५	६०.९	५०.०	१००.०	१००.०	९५.५	४.३	४.३	९.९
लमजुङ्ग	०.०	०.०	१२.५	६६.७	४२.९	५०.०	१००.०	१००.०	८७.५	०.०	२१.४	०.०
तनहुँ	०.०	०.०	०.०	३५.५	५०.०	१८.२	१००.०	१००.०	१००.०	०.०	०.०	०.०
नवलपरासी पूर्व	१९.१	३.४	३.३	५७.१	४८.३	२३.३	६६.७	८६.२	९३.३	४.८	०.०	०.०
स्याङ्गजा	१४.३	०.०	०.०	१४.३	२५.०	३०.८	१००.०	१००.०	१००.०	०.०	२५.०	७.७
पर्वत	२५.०	०.०	०.०	७५.०	५०.०	४६.७	१००.०	१००.०	१००.०	०.०	०.०	०.०
बाग्लुङ्ग	०.०	१४.३	०.०	३३.३	१४.३	३०.०	१००.०	१००.०	१००.०	०.०	२८.६	०.०
गण्डकी प्रदेश	८.५	५.४	२.५	४४.३	४४.९	३३.६	९३.४	९५.७	९६.६	२.८	८.६	२.५

माथिको तालिका अनुसार आव २०७८/७९ मा बच्चाको अनुपात गण्डकी प्रदेशमा ५.४ रहेको छ जुन गएको वर्षको तुलनामा ३.९ ले घटेको छ जबकी सबै भन्दा बढि बाग्लुङ्ग जिल्लामा १४.३ रहेको छ । महिलाको अनुपात गण्डकी प्रदेशमा ४४.९ छ जुन वर्षको तुलनामा ०.२ ले कमी भएको छ भने सबै भन्दा बढि कास्की जिल्लामा ६०.९ रहेको छ । त्यस्तै गरी एम बी विरामीको अनुपात गण्डकी प्रदेशमा ९५.७ रहेको छ जुन गएको वर्षको तुलनामा २.३ ले बढेको छ भने सबै भन्दा कम नवलपरासी पूर्वमा ८६.२ रहेको छ । त्यस्तै गरी नयाँ विरामीमा अपाङ्गताको श्रेणी २ गण्डकी प्रदेशमा ८.६ रहेको छ जुन गएको वर्षको तुलनामा ५.८ ले वृद्धि भएको छ भने सबै भन्दा बढि बाग्लुङ्ग जिल्लामा सबै भन्दा बढि २८.६ रहेको छ ।

कुष्ठरोग निवारण कार्यक्रमको समस्या तथा चुनौती र समाधानको उपायहरू

तालिका नं. २ कुष्ठरोग निवारण कार्यक्रमको समस्या तथा चुनौती र समाधानको उपायहरू

क्र.स	समस्या तथा चुनौतीहरू	समाधानको उपाय	जिम्मेवार
१	कुष्ठरोग नियन्त्रण कार्यक्रमलाई कम महत्व दिईनु	बजेट विनियोजन गरी कार्यक्रम सबै जिल्लामा संचालन हुनु पर्ने	संघ/ प्रदेश सरकार
२	सचेतनामुलक तथा विद्यालय स्वास्थ्य शिक्षा कार्यक्रमको कमी	सचेतना मुलक कार्यक्रम तथा सबै माध्यामिक तथा उच्च माध्यामिक विद्यालयहरूमा कुष्ठरोगको स्वास्थ्य शिक्षामा बजेट विनियोजन हुनु पर्ने	संघिय सरकार/ प्रदेश सरकार
३	विरामी रेफर गरी पठाउने	तालिमको कमी भएको हुँदा स्वास्थ्यकर्मीहरूले रेफरल सेन्टरमा विरामी रेफर गरी पठाएको हुँदा जटिल खालका विरामीलाई मात्र रेफर गर्ने व्यवस्था गर्नुपर्ने	स्वास्थ्य संस्था/ स्थानिय तह
४	जिल्ला अस्पतालका प्रयोगशालाहरूमा कुष्ठरोग जाँचको व्यवस्था नहुनु	जिल्ला अस्पतालका सबै प्रयोगशालाकर्मीलाई Skin Slit जाँचको तालिम दिनु पर्ने	प्रदेश सरकार
५	स्वास्थ्यकर्मीहरूलाई बेसिक तालिम नहुनु	केश बढि भएका जिल्लाका स्वास्थ्य संस्था हेरी सबै स्वास्थ्यकर्मीहरूलाई तालिमको व्यवस्था गर्नु पर्ने	प्रदेश सरकार
६	सुचना संचार सामाग्रीहरूको कमी	सबै स्वास्थ्य संस्थाहरूमा सबै प्रकारका सचेतना मुलक सुचना संचारका पोष्टर, पमप्लेट, audio-visua सामाग्री उत्पादन, प्रकाशन र प्रशारण गर्नु पर्ने	संघिय सरकार/ प्रदेश सरकार
७	अपाङ्गता सम्बन्धि बजेटको कमी	पालिकाको वार्षिक बजेट र कार्यक्रममा अपाङ्गता पहिचान र पुनर्स्थापनालाई अनिवार्य समावेस गर्नुपर्ने।	प्रदेश सरकार
८	भौतिक संरचनाहरू अपाङ्ग मैत्री नहुदा सेवा प्राप्त गर्न कठिनाई	भौतिक संरचनाहरू अपाङ्ग मैत्री बनाउनु पर्ने ।	संघिय सरकार/ प्रदेश सरकार
९	अपाङ्गता बएका व्यक्तिहरूको पुनर्स्थापना से सेवा प्रवाहको लागी निश्चित निकाय र सोही बमोजिमको संरचना नहुनु।	स्थानीय तह तथा प्रदेशमा अपाङ्गता सम्बन्धी नीतिगत रुपमै सम्बोधन हुनुपर्ने ।	स्थानीय तह/ प्रदेश सरकार
१०	निलो र पहिलो परिचय पत्र बहाक अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको स्वास्थ्य बिमा नहुँदा उनिहरूलाई स्वास्थ्य सेवा प्राप्त गर्न कठिन हुनु।	अपाङ्गता परिचय पत्र बहाक व्यक्तिहरू स्वास्थ्य बिमामा समावेस गर्नुपर्ने	स्थानीय तह/ प्रदेश सरकार

क्र.स	समस्या तथा चुनौतीहरू	समाधानको उपाय	जिम्मेवार
११	सहायक सामग्रीहरू सबै स्थानीय तहबाट सजिलै प्राप्त नहुनु ।	सहायक सामग्री वितरणको लागि स्थानीय स्वास्थ्य संस्थालाई जिम्मेवार बनाउनु पर्ने	स्थानीय तह/ प्रदेश सरकार
१२	प्रदेशमा सरकारी स्वामित्वको विशिष्टिकृत सेवा सहितको पुनर्स्थापना केन्द्र तथा कृतिम अङ्गको उत्पादन तथा व्यवस्थापन केन्द्र नहुनु	प्रदेशमा विशिष्टिकृत सेवा सहितको पुनर्स्थापना केन्द्र तथा कृतिम अङ्गको उत्पादन तथा व्यवस्थापन केन्द्र स्थापना र सञ्चालन गर्नुपर्ने ।	प्रदेश सरकार
१३	सेवा प्राप्त गरेका अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको तथ्याङ्क व्यवस्थापन गर्न सबै तहका स्वास्थ्य संस्थाहरूमा तालिमको व्यवस्था नभएको	सेवा प्राप्त गरेका अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको तथ्याङ्क व्यवस्थापन गर्न सबै तहका स्वास्थ्यकर्मीहरूलाई तालिमको व्यवस्था गर्नु पर्ने ।	स्थानीय तह/ प्रदेश सरकार

तालिका नं. ३ समिक्षाबाट प्राप्त निष्कर्ष / कार्यदिशाका आधारमा योजना तर्जुमा कुष्ठरोग नियन्त्रण कार्यक्रम

सि नं	समस्या समाधानका उपायहरू	आ व २०८०/८१ को कार्यक्रममा समावेश गर्नुपर्ने			बहुबर्षिय योजनामा समावेश गर्नुपर्ने कार्यक्रम		
		क्रियाकलाप	अनुमानित बजेट	जिम्मेवारी	क्रियाकलाप	अनुमानित बजेट	जिम्मेवारी
१	स्वास्थ्यकर्मीहरूको क्षमता अभिवृद्धि गर्नु पर्ने	स्वास्थ्यकर्मीहरूलाई अपाङ्गता एवं कुष्ठरोग पहिचान सम्बन्धी ३ दिने आधारभूत तालिम (BLT)	१५ लाख (प्रति समुह २ लाख ५० हजार/ प्रति जिल्ला ५ लाख देखि १५ लाख सम्म)	संघिय सरकार/ प्रदेश सरकार (स्वास्थ्य निर्देशनालय)	स्वास्थ्यकर्मीहरूलाई अपाङ्गता एवं कुष्ठरोग सम्बन्धी ३ दिने आधारभूत तालिम (BLT)	१५ लाख (प्रति समुह २ लाख ५० हजार/ प्रति जिल्ला ५ लाख देखि १५ लाख सम्म)	संघिय सरकार/ प्रदेश सरकार
२	स्वास्थ्यकर्मीहरूको क्षमता अभिवृद्धि गर्नु पर्ने	स्वास्थ्यकर्मीहरूलाई कुष्ठरोगको जटिलता व्यवस्थापन र शिघ्र प्रेषण सम्बन्धी ३ दिने अभिमुखिकरण	७ लाख	संघिय सरकार/ प्रदेश सरकार (स्वास्थ्य निर्देशनालय)	स्वास्थ्यकर्मीहरूलाई कुष्ठरोगको जटिलता व्यवस्थापन र शिघ्र प्रेषण सम्बन्धी ३ दिने अभिमुखिकरण	७ लाख	संघिय सरकार/ प्रदेश सरकार (स्वास्थ्य निर्देशनालय)
३	स्वास्थ्यकर्मीहरूको क्षमता अभिवृद्धि गर्नु पर्ने	चिकित्सकहरूलाई कुष्ठरोगको जटिलता व्यवस्थापन र कुष्ठरोग सम्बन्धी आधारभूत तालिम अभिमुखिकरण	७ लाख	संघिय सरकार/ प्रदेश सरकार (स्वास्थ्य निर्देशनालय)	चिकित्सकहरूलाई कुष्ठरोगको जटिलता व्यवस्थापन र कुष्ठरोग सम्बन्धी आधारभूत तालिम अभिमुखिकरण	७ लाख	संघिय सरकार/ प्रदेश सरकार (स्वास्थ्य निर्देशनालय)
४	स्वास्थ्यकर्मीहरूको क्षमता अभिवृद्धि गर्नु पर्ने	अस्पतालमा कार्यरत प्रयोगशालाकर्मीहरूलाई skin slit (कुष्ठरोग नमूना)	८ लाख	प्रदेश सरकार (प्रदेश जनस्वास्थ्य)			

सि नं	समस्या समाधानका उपायहरू	आ व २०८०/८१ को कार्यक्रममा समावेश गर्नुपर्ने			बहुबर्षिय योजनामा समावेश गर्नुपर्ने कार्यक्रम		
		क्रियाकलाप	अनुमानित बजेट	जिम्मेवारी	क्रियाकलाप	अनुमानित बजेट	जिम्मेवारी
		जाँच सम्बन्धि तालिम		प्रयोगशाला)			
५	सचेतना मुलक कार्यक्रममा बजेट विनियोजन गरी कार्यक्रम सबै जिल्लामा संचालन हुनु पर्ने	कुष्ठरोग सम्बन्धि लान्छना भेदभाव तालिम (९ जिल्ला)	२७ लाख	संघिय सरकार/ प्रदेश सरकार (स्वास्थ्य निर्देशनालय स्वास्थ्य कार्यालय)	कुष्ठरोग सम्बन्धि लान्छना भेदभाव तालिम (९ जिल्ला)	२७ लाख	संघिय सरकार/ प्रदेश सरकार (स्वास्थ्य निर्देशनालय स्वास्थ्य कार्यालय)
६	अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरुलाई सहयोगी सामग्री दिनु पर्ने	कुष्ठरोग एवं अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरुलाई Arthosis Prothesis and Accessories Device खरिद	१५ लाख	संघिय सरकार/ प्रदेश सरकार (प्रदेश स्वास्थ्य आपुर्ति व्यवस्थापन केन्द्र)	कुष्ठरोग एवं अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरुलाई Arthosis Prothesis and Accessories Device खरिद	१० लाख	संघिय सरकार/ प्रदेश सरकार (प्रदेश स्वास्थ्य आपुर्ति व्यवस्थापन केन्द्र)
७	अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरुको लागि Re-Constructive Surgery गर्नु पर्ने	अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरुको लागि Re-Constructive Surgery Camp सञ्चालन	१० लाख	प्रदेश सरकार (स्वास्थ्य निर्देशनालय)	अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरुको लागि Re-Constructive Surgery Camp सञ्चालन	१० लाख	प्रदेश सरकार (स्वास्थ्य निर्देशनालय)
८	छालारोग शिवीर सञ्चालन गर्नु पर्ने	कुष्ठरोग एवं छालारोग शिवीर सञ्चालन	१५ लाख	संघिय सरकार/ प्रदेश सरकार (स्वास्थ्य कार्यालय)	कुष्ठरोग एवं छालारोग शिवीर सञ्चालन	८ लाख	संघिय सरकार/ प्रदेश सरकार (स्वास्थ्य कार्यालय)
९	रिफर भई आएका	जिल्लाबाट प्रेषण केन्द्रमा	३ लाख	संघिय सरकार/	जिल्लाबाट प्रेषण	३ लाख	संघिय सरकार/

सि नं	समस्या समाधानका उपायहरू	आ व २०८०/८१ को कार्यक्रममा समावेश गर्नुपर्ने			बहुबर्षिय योजनामा समावेश गर्नुपर्ने कार्यक्रम		
		क्रियाकलाप	अनुमानित बजेट	जिम्मेवारी	क्रियाकलाप	अनुमानित बजेट	जिम्मेवारी
	कुष्ठरोगका विरामीहरूको लागि यातायात खर्च दिनु पर्ने	रिफर भई आएका कुष्ठरोगका विरामीहरूको लागि आतेजाते यातायात		प्रदेश सरकार (स्वास्थ्य निर्देशनालय)	केन्द्रमा रिफर भई आएका कुष्ठरोगका विरामीहरूको लागि आतेजाते यातायात		प्रदेश सरकार (स्वास्थ्य निर्देशनालय)
१०	अभिलेख तथा प्रतिवेदनमा भएको त्रुटि कमी गर्न Onsite Coaching हुनु पर्ने	कुष्ठरोगको तथ्याङ्क गुणस्तर सुधारका लागि Onsite Coaching	७ लाख	संघिय सरकार/ प्रदेश सरकार (स्वास्थ्य निर्देशनालय, स्वास्थ्य कार्यालय)	कुष्ठरोगको तथ्याङ्क गुणस्तर सुधारका लागि Onsite Coaching	७ लाख	संघिय सरकार/ प्रदेश सरकार (स्वास्थ्य निर्देशनालय, स्वास्थ्य कार्यालय)
११	सुचना संचार सम्बन्धी सामाग्रीहरूको उत्पादन छपाई तथा वितरण गर्नु पर्ने	कुष्ठरोग सम्बन्धी फ्लेक्स व्यानर लगायतका IEC सामाग्री छपाई तथा वितरण	१५ लाख	संघिय सरकार/ प्रदेश सरकार			
१२	जनप्रतिनिधिहरूलाई कुष्ठरोग अन्त्यका लागि अभिमुखिकरण गर्नु पर्ने	स्थानिय जनप्रतिनिधिहरूलाई कुष्ठरोगबाट हुने लान्छना र भेदभाव सम्बन्धी अभिमुखिकरण	१५ लाख	संघिय सरकार/ प्रदेश सरकार			